

DESPRE FIDELITATE ÎN TRADUCERE

Laurențiu ZOICAȘ

Înainte de a se apuca de tradus – și *numai după ce* s-a asigurat că a înțeles textul-sursă –, traducătorul trebuie să-și definească strategia. În centrul oricărei strategii de traducere stă un concept pe cât de des invocat, pe atât de vag definit: acela de *fidelitate*. Fidelitatea nu se definește decât în raport cu ceva sau cu cineva: un *soț fidel* este un soț care nu-și înșală soția; o *memorie fidelă* este o memorie care nu-și înșală posesorul; un *câine fidel* este un câine care nu-și abandonează stăpânul; o *copie fidelă* este o copie care nu se abate de la original. Față de ce trebuie să fie *fidelă* o traducere? Cui trebuie să-i fie *fidel* traducătorul?

Pentru a putea răspunde la aceste întrebări, trebuie să examinăm poziția traducătorului în raport cu operațiunea pe care o întreprinde (tradusul) și cu rezultatul acesteia (traducerea). În primul rând, traducătorul traduce un text; acest text aparține unui autor și constituie o unitate conținut-formă. În momentul în care și-a elaborat textul, autorul a avut în minte un destinatar; orice text este, de aceea, purtătorul unei anumite *intenții*. Pentru a-și atinge scopul, pentru a-și sensibiliza, informa, lămuri, convinge, impresiona, indigna, amuza destinatarul sau pentru a-l determina să facă sau să nu facă un anumit lucru, autorul a „turnat” un *conținut* în *forma* care i s-a părut că ar răspunde cel mai bine intenției lui. În general, între conținutul și forma unui text există o adecvare, limba selectând pentru anumite conținuturi anumite forme. Așa au apărut *stilurile* și tot astfel s-au diferențiat *registrele* limbii, care ușurează întru câtva orientarea destinatarului, ajutându-l să „reperizeze” nivelul pe care se plasează emițătorul unui mesaj.

1. Amintim că *stilul* (lat. *stilus*) era „creionul cu gumă” al vechilor romani – un bețișor ascuțit la un capăt și plat la capătul celălalt, cu care se scria și, respectiv, se ștergea de pe tăblițele cerate. Folosit în mod figurat, cuvântul *stil* a ajuns să desemneze trăsăturile specifice ale unui text, „amprenta” după care poate fi recunoscut autorul acestuia. În limbă, diferențierile stilistice au la bază fie caracterul individual al utilizării limbii, fie conținutul mesajului și intenția cu care acesta a fost emis, fie mijlocul prin care se transmite mesajul, fie situația concretă de comunicare.

1.1. În primul caz, vorbim de stiluri *individuale*, care-i deosebesc între ei pe

vorbitorii unei limbi: fiecare dintre aceștia va prefera anumite expresii, va folosi un limbaj mai „colorat” sau mai neutru etc. În cazul autorilor de literatură, constatăm că fiecare își dozează diferit efectele de stil, sau că scriiturile lor prezintă asemănări determinate de înscrierea în „stilul” unei epoci, sau că un autor împrumută stilul altuia, că îl imită sau că îl pastîșează.

1.2. În cel de-al doilea caz, vom distinge între *stilurile funcționale* ale limbii, adaptate după intenția în care a fost elaborat textul și după conținutul acestuia. Pe baza acestor criterii, putem deosebi:

– stilul *beletristic*, dominat de *expresivitate* și caracterizat prin bogăție lexicală, amestec de registre, folosirea unor termeni în sens figurat și a figurilor de stil, o foarte strânsă (uneori, indisociabilă) unitate între formă și conținut, abateri creative de la limba-standard și prezența chiar a unei dimensiuni ludice; stilul beletristic este propriu operelor literare¹;

– stilul *publicistic*, în care expresivitatea este pusă în slujba unor intenții *informative, argumentative* sau *polemice*, și care se caracterizează prin utilizarea unui vocabular accesibil unor cât mai largi categorii de destinatari, printr-o anumită elipticitate și prin aceea că poate accepta anumite formule ce aparțin registrului familiar; stilul publicistic este propriu jurnalismului (îndeosebi jurnalismului de opinie) sau literaturii de popularizare științifică sau tehnică;

– stilul *științific*, preponderent *informativ, explicativ* și *argumentativ*, se caracterizează prin folosirea unor noțiuni exacte, prin rigoarea raționamentelor, prin claritate și precizie și prin utilizarea unui vocabular specific unui anumit domeniu sau unei anumite discipline; acest stil este propriu operelor științifice și filozofice²;

– stilul *tehnic*, preponderent *explicativ* și *normativ*, se caracterizează, ca și cel științific, prin exactitate, prin folosirea unor termeni monosemantici, specifici (uneori greu de înțeles de către nespecialiști, mai mult sau mai puțin perisabili³ și, de aceea, absenți din dicționarele de limbă uzuale); acest stil este propriu manualelor tehnice, modurilor de întrebuințare, normativelor tehnice etc.;

– stilul *administrativ*, prin excelență *prescriptiv* și *descriptiv*, se caracterizează prin concizie și precizie, prin recursul la clișee și formule stereotipe și printr-o

¹ Precizăm că aceste clasificări și distribuții nu au un caracter exhaustiv, ci doar orientativ.

² Facem această distincție strict din unghiul traducătorului; reflecția metalingvistică pe care o includ multe texte filozofice îi impune acestuia să adopte o strategie diferită de cea folosită pentru traducerea, de pildă, a unui tratat de botanică sau de chimie.

³ Evoluția sau înlocuirea tehnologiilor face ca o parte din vocabularul tehnic să iasă din uz destul de rapid; în același timp, evoluând, vocabularele tehnice se înnoiesc treptat: anumiți termeni se mențin, dar desemnează alte realități. Un exemplu în acest sens este evoluția substantivului francez *plume* („pană”) care, în virtutea faptului că pana a fost multă vreme folosită și ca instrument de scris, desemnează astăzi și *penița* (în română, *penița* este diminutivul substantivului *pană*, dar s-a specializat).

„neutralitate” determinată mai cu seamă de absența oricăror figuri de stil; este stilul propriu actelor și documentelor oficiale – texte de legi, decrete, regulamente de tot felul;

– stilul *juridic*, înrudit îndeaproape cu cel administrativ, se caracterizează, în plus, printr-o anumită redundanță și prin folosirea unor formule specifice, cu caracter foarte tehnic (în sensul de „netransparent”); este stilul propriu dreptului și precizăm că, pentru un traducător care dorește să se specializeze în traducerea de documente juridice, cunoștințele de limbă străină, oricât de solide, sunt o condiție necesară, dar nu și suficientă;

– stilul *religios*, preponderent *persuasiv* și *prescriptiv*, se caracterizează prin folosirea unor structuri și formule fixe, consacrate de tradiție, prin utilizarea unui vocabular relativ învechit, dar transparent și expresiv, și prin precizie (impreciziile și ambiguitățile putând duce la apariția unor erezii); este stilul scrierilor și discursurilor proprii unei anumite religii;

– stilul *politic*, preponderent *persuasiv*, se caracterizează, în general, prin prolixitate, printr-o falsă expresivitate, prin folosirea unor formule mai mult sau mai puțin stereotipe, transformate adesea în sloganuri, și a unui limbaj accesibil unor cât mai largi categorii de destinatari (priviți, de regulă, ca potențiali alegători); este stilul discursurilor politice, al programelor partidelor politice etc.; în combinație mai ales cu stilul administrativ, stilul politic poate duce la apariția „limbii de lemn” prin care autoritatea își face simțită prezența, dar în care informația propriu-zisă este fie disimulată, fie extrem de diluată prin verbiaj;

– stilul *publicitar*, în care dimensiunea *persuasivă* se îmbină cu cea *expresivă*, se caracterizează prin concizie, prin recursul la sloganuri, printr-o anumită agresivitate (folosirea vocativului și a imperativului), prin folosirea unei argumentații fragile, incomplete sau false și a unui limbaj adaptat la publicul-țintă; este stilul reclamelor și al publicității destinate unor potențiali cumpărători sau clienți.

Acestor stiluri, proprii textelor scrise și anumitor tipuri de discursuri, li se adaugă stilul *familiar* sau *colocvial*, propriu comunicării în relațiile cotidiene și caracterizat prin expresivitate, spontaneitate și afectivitate (folosirea, de pildă, a diminutivelor sau augmentativelor), prin utilizarea unor mijloace paraverbale (ton, mimică, gesturi) care permit elipse, prin încălcări ale normelor limbii literare etc. Din punctul de vedere al traducerii, stilul colocvial interesează în măsura în care apare în texte beletristice (dar și în alte categorii de texte expresive – jurnale personale, corespondență privată, mesaje publicitare, predici...).

Stilul este „relieful” discursului. Așa cum generalul care planifică o operațiune de anvergură, menită să ducă la cucerirea teritoriului inamic, trebuie să țină seama, atunci când își elaborează strategia și tactica, de topografia teritoriului respectiv, tot astfel traducătorul trebuie să țină seama de stilul textului pe care îl are de tradus. În general, stilurile expresive îi lasă traducătorului o mai mare libertate de acțiune, dar îl și obligă, în unele situații, la eforturi de adaptare. Stilurile în care expresivitatea nu joacă un rol

important – „plate”, uneori „aride” – cer un efort de creativitate mult mai mic, dar impun rigoare la nivelul terminologiei și al formulelor utilizate.

Să remarcăm, în treacăt, că unele stiluri (în special cele care au la bază intenții prescriptive și persuasive) contribuie la apariția unor „identități concentrice” la destinații principale ai mesajelor pe care le poartă: de cetățean al unui stat (în cazul stilului administrativ), de credincios (în cazul stilului religios), de alegător (în cazul stilului politic), de cumpărător sau client (în cazul stilului publicitar).

În mod obișnuit, textele (cu excepția celor administrative sau tehnice) nu sunt expresii „pure” ale câte unui stil, permițând așadar lecturi multiple. Pentru un ateu, dimensiunea estetică sau expresivă a unui text religios va fi mai importantă decât cea propriu-zis religioasă sau prescriptivă; pentru un istoric, dimensiunea informativă a unui roman va fi mai importantă decât cea estetică; un copil și un antropolog vor citi diferit același basm; un economist va sesiza inadvertențele și promisiunile fără acoperire dintr-un discurs politic. Traducătorul trebuie să țină seama de faptul că un text este, din punctul de vedere al intenției autorului său, o structură ierarhizată, dar și un tot unitar. Traducătorul nu are voie să sacrifice intențiile secundare ale unui text, nesocotind eventuala dimensiune expresivă a unei lucrări științifice sau pe cea informativă a unui text literar.

Iată un exemplu: în traducerea în limba română a romanului *Maestrul și Margareta* de Mihail Bulgakov (2001), sfârșitul capitolului 32 și al *Epilogului* evocă figura „călăreț[ului] Pilat din Pont” (în original: *всадник Понтийский Пилат*). Or, în context, cuvântul rusesc *vsadnik* nu mai are accepția obișnuită, de „călăreț”, ci pe aceea de *cavaler*, cavalerii (lat. *equites*) formând în vechea Romă o clasă socială (*ordo equester*) căreia îi aparținea și Pilat. Neînțelegerea polisemiei cuvântului *vsadnik* din rusă a dus la înlocuirea, în traducere, a unui termen care evoca *statutul social* al personajului cu unul care trimite cel mult la calitățile lui fizice sau la o situație *ocazională*.

Există și formule hibride; astfel, o intenție purtată, în mod obișnuit, de un alt stil funcțional, poate îmbrăca o formă artistică. Este cazul, de pildă, al unui poem filozofic ca *De rerum natura*, al poetului latin Lucretius. Traducătorul va avea de optat între, pe de o parte, redarea atât a conținutului, cât și a formei (în versuri), și, pe de altă parte, redarea doar a conținutului; această a doua soluție, mai facilă (și la care recurge, de exemplu, editorii francezi), ar prezenta avantajul unei redări mai fidele a ideilor filozofului latin. Putem însă face următorul raționament: dacă Lucretius ar fi vrut să scrie un *tratat* filozofic, ar fi făcut-o, desigur, în proză; el a scris însă un *poem* filozofic, impunându-și deci anumite constrângeri de formă; prin urmare, ca să fie fidelă *intenției* cu care a fost scris originalul, traducerea trebuie să nu rupă legătura dintre conținutul și forma acestuia. În cazul în care traducătorul va reda numai conținutul textului-sursă, rezultatul muncii lui va fi o traducere *semantică*.

Intenția cu care a fost compus un text poate fi uneori dublată și chiar triplată de constrângeri formale care pun serios sub semnul întrebării posibilitatea traducerii lui. Să

luăm un exemplu extrem:

*Que j'aime à faire apprendre un nombre utile aux sages !
Immortel Archimède, artiste ingénieur,
Qui de ton jugement peut priser la valeur ?
Pour moi, ton problème eut de pareils avantages.*

La prima vedere, avem de-a face cu un catren în alexandrini, cu rimă îmbrățișată, și care respectă toate canoanele poeziei franceze clasice. Este vorba de un text expresiv, care spune, ad litteram, următoarele: „Cât de drag îmi este să-i învăț pe înțelepți un număr folositor! Nemuritor Arhimede, artist inginer, cine poate aprecia valoarea judecății tale? Pentru mine, problema ta a avut asemenea avantaje”. Am înțeles conținutul, am analizat forma, dar care este, *de fapt*, intenția textului? Răspunsul la această întrebare este o ilustrare a limitelor traducerii înțeleasă ca transfer de sens. Catrenul de mai sus a fost elaborat într-un scop *mnemotehnic*. Numărul literelor fiecăruia dintre cuvintele care-l alcătuiesc corespunde câte unei cifre din compunerea numărului π : 3 [,] 1 4 1 5 9 2 6 5 3 5 | 8 9 7 9 | 3 2 3 8 4 6 2 6 | 4 3 3 8 3 2 7 9. Constrângerea formală principală (producerea unui șir de cuvinte formate dintr-un număr de litere prestabilit și care să alcătuiască un enunț cu sens) poate opera și în limba română; același lucru se poate spune și despre constrângerea formală secundară (enunțul trebuie să fie formulat în versuri); este însă greu de crezut că, după satisfacerea acestor condiții, va mai rămâne loc și pentru transferarea conținutului semantic...

1.3. Folosirea anumitor mijloace de comunicare poate conduce și ea la apariția unor stiluri mai mult sau mai puțin distincte; stilul *telegrafic* se caracterizează prin elipticitate (dispar prepozițiile și verbe auxiliare, substantivele apar la cazul nominativ), stilul SMS-urilor – prin mutilarea formei grafice a cuvintelor, stilul chatului – prin folosirea emoticoanelor care țin locul mijloacelor de exprimare paralingvistice.

1.4. Pe lângă stilurile individuale și funcționale, există și diferențe determinate de situația de comunicare. În acest caz, vorbim de deosebiri de *registre stilistice*. Aceste registre se plasează pe o scară în trei trepte – *solemn*, *neutru* și *familiar* – care nu exclud existența unor trepte intermediare sau inferioare (*oficial*, *formal*, *informal*, *argotic*, *tabu*¹). La nivelul stilurilor funcționale, diferențele dintre limbi nu sunt foarte mari; în schimb, modul de marcare a registrelor poate prezenta deosebiri importante, de care traducătorul trebuie să țină seama. Astfel, de pildă, ignorarea situației de comunicare și a diferențelor de marcare a registrului oficial sau formal dintre engleza americană și română poate duce la astfel de rezultate:

¹ Cf., de exemplu, Peter Newmark, *A Textbook of Translation*, Prentice Hall, New York, 1988, p.14-15.

Romanoslavica XLV

[Președintele Statelor Unite, într-o ședință a Departamentului Apărării:]
– *Tell us, General, what's your opinion on this matter?*
– Spune-ne, generale, ce părere ai în chestiunea asta?

Cititorul sau telespectatorul român (pentru că, de foarte multe ori, astfel de traduceri apar în subtitrările unor filme) poate rămâne cu impresia – greșită – că președintele Statelor Unite i se adresează generalului pe un ton familiar, sau că relația dintre ei este analoagă celei dintre, să zicem, Ștefan cel Mare și dregătorii săi (v. *Apus de soare*). Traducerea corectă trebuie să redea registrul specific situației de comunicare, chiar și atunci când acesta nu este marcat în limba-sursă: „– *Spuneți-ne, domnule general, ce părere aveți în chestiunea asta?*”.

La originea unei astfel de erori stă, în acest caz, nesocotirea diferențelor de organizare a sistemului pronumelor personale la persoana a II-a singular: acolo unde limba română distinge trei grade de politețe (zero, mediu și maxim), engleza nu dispune decât de un singur realizator, iar franceza, de doi. Schematic, lucrurile se prezintă astfel (precizăm, între paranteze, numărul la care se face acordul verbului, acolo unde numerele prezintă mărci morfologice distincte):

rom.	tu (+ sg.)	dumneata (+ sg.)	dumneavoastră (+ pl.)
fr.	tu/toi (+ sg.)	vous (+ pl.)	
eng.	you		

Limbile care recurg la mai puține mărci pronominale ale politeții compensează această economie prin alte mijloace, de exemplu prin folosirea unor forme de adresare directă (*sir, Monsieur, Madame* etc.). Traducerea în limba română a acestor mărci compensatorii poate produce însă redundanțe; traducerea unei fraze ca *Pardon, monsieur, pourriez-vous fermer la fenêtre?* prin *Mă scuzați, domnule, (n-)ați vrea să închideți fereastra?* îi lasă cititorului falsa impresie că personajul care o rostește se exprimă ceremonios, chiar obsecvios. O traducere naturală ar fi: *Nu vă supărați, n-ați vrea să închideți fereastra?*, eventual *Nu vă supărați, n-ați vrea dumneavoastră să închideți fereastra?* În prima situație, folosirea pluralului este o marcă suficientă a politeții; în cea de-a doua, adresarea directă prin *monsieur* („domnule”) este inclusă în pronumele de politețe (*dumneavoastră*).

2. Ajungem astfel la următorul parametru de care traducătorul trebuie să țină seama în aspirația lui către fidelitate, și anume la respectul față de limba-țintă. Traducerile făcute în numele unei „fidelități” greșit înțelese, contribuie la apariția a ceea ce

teoreticienii și practicienii englezi și americani din domeniul traducerii numesc *translationese*; în engleză, sufixul *-ese* este folosit la formarea fie a unor nume de popoare sau limbi (*Japanese, Chinese, Vietnamese* – japoneză, chineză, vietnameză), fie a denumirii (adesea peiorative) a unor stiluri funcționale (*journalese, legalese* – stil gazetăresc, stil juridic); după aceste modele, termenul *translationese* s-ar traduce în română prin *traducționeză* sau *limbă traducătorească*. Francezii folosesc uneori termenul *traductionite*, format cu ajutorul unui sufix (*-ite*) care intră în denumirile unor deprinderi și practici comparate cu niște boli – *adjectivite* („adjectivită”, abuzul de adjective), *réunionite* (ședințomanie) etc. După acest model, termenul românesc echivalent ar fi „*traducționită*”. Pentru operativitate, dar și pentru că termenul englez nu are conotația medicală a corespondentului său francez, voi opta pentru „*traducționeză*”. „*Traducționeza*” desemnează o varietate ciudată a limbii-țintă, în care se simte că avem de-a face cu o traducere dintr-o limbă străină. „*Traducționeza*” nu apare numai ca rezultat al unor traduceri grăbite sau neinspirate, ci și prin preluarea, de către o limbă, a unor formulări care, deși s-au autonomizat, își au originea în astfel de traduceri. Simptomele cele mai banale ale „*traducționezei*” sunt calcurile; printre cauzele ei se numără anumite deprinderi dobândite la orele de limbi străine din școală (ideea greșită, dar întărită de majoritatea dicționarilor bilingve școlare, că între cuvintele a două limbi ar exista o corespondență biunivocă totală) și incapacitatea sau teama traducătorului (profesionist, ocazional sau improvizat) de a se desprinde de „fidelitatea” pe care ar garanta-o traducerea cuvânt cu cuvânt. Vedeam, pe vremuri, cum membrii familiei Ewing din faimosul serial de televiziune „*Dallas*” se despărțeau cu formula „*Ne vedem mai târziu*”; căci așa era subtitrată replica „*See you later*”. Dar, dacă urmează să ne „vedem mai târziu”, asta nu înseamnă oare că urmează să ne „revedem”? Iar ideea de „revedere” nu este oare suficient exprimată de formula „*la revedere*”? Ba da, numai că, în școală, am învățat că „*La revedere*” se spune „*Goodbye*”, fără să ni se atragă atenția asupra faptului că cele două expresii sunt echivalente doar în context, că americanii folosesc altă formulă și că, din punct de vedere strict semantic, „*Goodbye*” corespunde mai degrabă unor formule ca „*Rămas bun*” sau „*Domnul cu tine*” (*God be with you*).

2.1. În redarea textului scris într-o limbă-sursă, traducătorul dispune de o oarecare libertate de acțiune. Cu cât textul-sursă este însă mai formalizat, iar redarea lui în altă limbă impune o mai mare precizie, cu atât scade și numărul posibilităților de reformulare pe care le are traducătorul. Astfel, în traducerea unui text de lege, a unei reglementări administrative, a unei comenzi militare etc., traducătorul nu poate și nici *nu trebuie* să fie original; de multe ori, unei formule-tip din limba-sursă îi corespunde, în limba-țintă, tot o formulă-tip. Expresia *se mettre au garde-à-vous* înseamnă, în limba franceză, *a lua poziția de drepți*; împrumutată din limbajul cazon, ea poate fi folosită și în contexte mai puțin militare, descriind încremenirea pe care o pot produce ori impune teama sau respectul. De la caz la caz, această expresie poate fi tradusă în română și prin „*a sta nemișcat*”, „*a sta încremenit*”, „*a sta smirnă*”; traducătorul poate deci opta între

mai multe variante, mai mult sau mai puțin sinonime. În schimb, în cazul comenzii militare *Garde-à-vous!*, singura traducere corectă este „Atențiune!”; cum limbajul militar este conservator și extrem de precis și, ca atare, nu suportă sinonimia, traducătorul nu-și poate permite nici măcar varianta liberă „Atenție!”.

Spuneam mai sus că stilurile expresive îi lasă traducătorului o mai mare libertate de acțiune. Această libertate nu trebuie să servească însă drept justificare în situații în care mesajul, deși formulat incomplet, rudimentar sau defectuos, „se înțelege”, pentru că inteligibilitatea unui enunț nu trece neapărat prin corectitudinea lui gramaticală sau semantică. Enunțul „*E mulți care io-s mai deștept ca ei*” rămâne inteligibil pentru majoritatea românilor, deși infirmă însăși ideea de gramaticalitate. Evident, într-un text tradus nu vom întâlni astfel de construcții (decât, cel mult, ca echivalente stilistice ale unor construcții la fel de anormale dintr-un text-sursă care, de pildă, redă felul de a vorbi al unor personaje mai „pitorești”), fie și pentru simplul motiv că, învățând o limbă străină, orice traducător a învățat și gramatică. De obicei, mutilarea limbii-țintă se datorează unei înțelegeri greșite a fidelității față de original; cred că numai așa se explică fraze de tipul: „[...] din impozanta sa maiestate făcui un zeu al cărui habotnic mă instituii” (din traducerea în limba română a romanului *Luni de fiere* de Pascal Bruckner).

2.2. Există însă și texte prost scrise. În general, este vorba de texte informative, în care se întâmplă ca grija autorului pentru formă să treacă pe planul al doilea. În astfel de situații, traducătorul trebuie să facă abstracție de carențele stilistice și chiar de greșelile de limbă sau de construcție ale originalului și să producă un text *corect* și *fluent*. Aceasta, din trei motive:

– mai întâi, în virtutea principiului care-l obligă să respecte intenția textului: originalul nu va fi fost scris pentru a-l deruta pe destinatar sau pentru a-l obliga la un efort suplimentar de descifrare;

– în al doilea rând, obținerea unei traduceri fidele *inclusiv în ceea ce privește exprimările greșite* din original este, de cele mai multe ori, imposibilă, deoarece traducătorul nu poate stabili cu precizie o echivalență între gradul de abatere de la normă al textului-sursă și posibilele abateri de la norma limbii-țintă: nu există echivalențe decât între forme și structuri *corecte*;

– în al treilea rând, pentru că orice greșeală dintr-o traducere îi va fi imputată traducătorului.

Nu ne referim aici la situația greșelilor de limbă *voite*, care, într-un text literar, pot juca un rol stilistic; un anacolut, adică o ruptură logico-sintactică din interiorul unei fraze, poate fi o marcă a oralității sau poate caracteriza indirect un personaj. Un exemplu interesant este, din acest punct de vedere, greșeala de exprimare a unuia dintre personajele filmului *12 Angry Men* („Doisprezece oameni furioși”, 1957); referindu-se la tânărul acuzat că și-a ucis tatăl, juratul cu numărul 10 („J10”, proprietarul unui garaj), spune: – *He’s a common, ignorant slob. He don’t even speak good English.* Juratul cu numărul 11 („J11”, un ceasornicar imigrant, naturalizat) îl corectează: – *He doesn’t even*

speak good English. Redarea greșelii de limbă din prima replică a pus probleme traducătorilor în diverse limbi; iată câteva dintre soluțiile reținute:

• franceză: – *C'est un fainéant et un ignorant. Il parle même pas bien anglais. – Il ne parle même pas bien anglais.*

• italiană: – *È uno stupido zoticone. Non è nemmeno buono di parlare. – Non è neppure capace di parlare.*

• neerlandeză: – *Hij is hartstikke dom. Hij is nog dommer als een varken. – Dan een varken.*

În versiunea franceză, opoziția greșit/corect este falsă, fiind vorba, de fapt, de opoziția oral/scriș. În franceză, elipsa negației *ne* este o trăsătură a limbii vorbite. Corectându-l pe J10, J11 dă, în acest caz, dovadă de pedanterie.

În versiunea italiană, a dispărut referirea la limba *engleză*. J10 spune despre acuzat¹ că „nu este *nici cel puțin bun să vorbească*”, iar J11 extinde corectura și la adjectiv: „Nu este *nici măcar capabil/în stare să vorbească*”.

În versiunea neerlandeză, referirea la vorbire a dispărut de tot; J10 spune despre acuzat că este „mai prost ca un porc”, greșeala constând în formarea complementului circumstanțial comparativ.

Contextul oferă cheia înțelegerii acestei succesiuni de replici: J11 este un *imigrant*, mândru de faptul că a primit cetățenie americană și foarte atent la exprimarea în limba engleză; este un om care a învățat engleza ca pe o limbă străină și, străin fiind, nu-și permite „relaxarea” unui nativ ca J10. Această dimensiune – esențială – nu este recuperată decât de versiunea în limba franceză, versiunile italiană și neerlandeză ale replicii lui J11 putând fi interpretate ca simple ironii.

În cazul unui text neliterar, lucrurile stau altfel. Dacă, de exemplu, în recenzia unui film apare o frază ca: *Mise en colère par l'annonce de son licenciement, la police est obligée de l'évacuer*, traducătorul va trebui să „trateze” anacolutul; fraza de sosire nu va mai fi deci *Înfuriată de vestea concedierii sale, poliția este obligată să o evacueze* (deși aceasta este traducerea „fidelă” a conținutului, iar destinatarul „cooperant” înțelege că nu poliția este cea înfuriată, ci eroina filmului), ci va trebui reformulată („Vestea concedierii o înfurie atât de tare, încât poliția este obligată să o evacueze”). În acest exemplu, cel de-al doilea din cele trei motive de mai sus nu mai poate fi invocat; primul rămâne însă valabil, deoarece dimensiunea comică a frazei de plecare este *involuntară* („poliția s-a înfuriat că eroina a fost concediată, așa că a evacuat-o”). După cum rămâne *întotdeauna* valabil motivul al treilea...

2.3. Cum se împacă însă acest gen de „ajustări” atunci când traducătorul nu mai are de-a face cu abateri negative de la „nivelul zero” al limbii, ci cu abateri *pozitive*? Altfel spus, ce strategie trebuie să adopte traducătorul pentru a păstra stilul individual al unui autor? Astfel de întrebări nu se referă, desigur, decât la textele „semnificative”

¹ Precizăm că aceste traduceri în limba română ale versiunilor în diferite limbi sunt, pe cât posibil, *literale*.

stilistic, adică la cele în care expresivitatea, creativitatea și originalitatea joacă un rol esențial.

Există o serie de repere care permit, într-o oarecare măsură, caracterizarea unui stil individual: scrisul cutărui sau cutărui scriitor poate fi descris ca „sobru”, „concis”, „prolix”, „alert” etc., în funcție de mai rara sau mai frecventa folosire a unor figuri ornamentale, de utilizarea unor formulări economice sau, dimpotrivă, a perifrazelor, de timpurile verbelor care susțin o narațiune, de predilecția pentru anumite procedee, pentru anumite imagini sau pentru un anumit vocabular... Din punctul de vedere al traducerii (și al traducătorului), „problema” stilului individual care caracterizează scriitura unui autor este aceea că el se dezvoltă *în interiorul unei limbi* și că ia naștere prin exploatarea resurselor de care dispune limba respectivă. Pornind de la această realitate, ne putem întreba pe ce teme s-ar putea produce în limba română, de exemplu, un „stil Balzac” recognoscibil ca atare în *toate* traducerile românești din opera acestui scriitor. O asemenea întrebare nu-și are însă rostul decât dintr-un punct de vedere filozofic: încercarea de a răspunde la ea readuce în discuție diferența ontologică dintre *orice* text original – de la poemele homerice și până la, să zicem, instrucțiunile care însoțesc un aspirator de praf – și traducerile acestui text. Originalul este întotdeauna *unic* și trimite întotdeauna la un anumit stadiu istoric al limbii-sursă, în vreme ce traducerile lui evoluează în ritmul evoluției generale a limbii-țintă. Tradus în limba română, Balzac rămâne Balzac prin tematica operelor sale, prin structura și dimensiunile frazelor care le alcătuiesc, prin raportul dintre narațiune, descriere și dialog, prin imaginile și analogiile folosite și printr-o mulțime de alte trăsături determinabile și, întru câtva, „măsurabile”. Pe lângă acestea, stilul cuprinde însă și o serie de imponderabile care țin de înscrierea unei opere într-o epocă, într-o cultură și într-o limbă. Or, tocmai aceste imponderabile, greu de determinat și cu atât mai greu de redat prin traducere, dau viață unui text literar. Pentru ca o traducere să nu fie, în raport cu originalul său, ca un exponat din muzeul figurilor de ceară în raport cu personajul care i-a slujit drept model, traducătorul va întregi textul-țintă prin propriul său aport stilistic.